

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ ΤΟ 1913

(γράφει ο Παναγιώτης Τσαμάτος)

Η απελευθέρωση της Παραμυθιάς το 1913.

Μια ιστορική διαδρομή μέσα από στρατιωτικό αρχειακό υλικό του 1912-13

Παναγιώτης Χρ. Τσαμάτος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Στη συνείδηση των Νεοελλήνων η απελευθέρωση της Ηπείρου είναι ταυτισμένη με την απελευθέρωση της πόλης των Ιωαννίνων. Παράλληλα, η πολιορκία του Μπιζανίου και τα γεγονότα γύρω από αυτήν, είναι η πιο γνωστή και πιο προβεβλημένη πτυχή του απελευθερωτικού πολέμου της Ηπείρου. Αντίθετα, ελάχιστα ή και, σχεδόν, καθόλου είναι γνωστά τα γεγονότα που έλαβαν χώρα σε άλλα σημεία του μετώπου του πολέμου που διεξαγόταν, τότε, στην ευρύτερη περιοχή. Η δράση του ελληνικού στρατού στην περιοχή Αχέροντα, Φαναρίου και Παραμυθιάς το 1912-13, είναι μια από αυτές, τις σχετικά άγνωστες πτυχές αυτού του αγώνα.

Πριν την εξιστόρηση των τοπικών γεγονότων, ας δούμε πολύ σύντομα και επιγραμματικά τα σημαντικότερα γεγονότα που προηγήθηκαν του απελευθερωτικού πολέμου του 12-13.

Το φυσικό σύνορο Ελλάδας-Τουρκίας στην Ήπειρο, μετά την συνθήκη του Βερολίνου το 1878, ήταν ο Άραχθος. Λόγω των προβλημάτων, που αντιμετώπιζε στα Βαλκάνια κατά την πρώτη δεκαετία του περασμένου αιώνα, η Τουρκία ενίσχυσε πολύ τα μέτρα ασφαλείας στην Ήπειρο. Ταυτόχρονα, η αλβανική, ρουμανική, αυστριακή και ιταλική προπαγάνδα συναγωνίζονταν σε δράση και μηχανορραφίες, η μία την άλλη, σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού, προετοιμάζοντας την επιρροή τους για την επόμενη μέρα της διαφαινόμενης κατάρρευσης της Οθωμανικής κυριαρχίας. Φυσικό αποτέλεσμα και αντίδραση σε όλα αυτά, ήρθε ένα σημαντικό πολιτικό γεγονός που έμελλε να επηρεάσει τα μέγιστα την κατάσταση και τις εξελίξεις στην υπόδουλη Ήπειρο. Την 25η Μαρτίου του 1906 ιδρύεται στην Αθήνα η Ηπειρωτική Εταιρεία ή Ηπειρωτικό Κομιτάτο, εγκαθιστώντας τρεις διευθύνσεις στα Ιωάννινα, την Πρέβεζα και το Αργυρόκαστρο. Η οργάνωση αυτή, λειτουργώντας συνωμοτικά και κατά τα πρότυπα της Φιλικής Εταιρείας, πρόσφερε ανυπολόγιστης σημασίας έργο για την

1 Το κείμενο αυτό περιέχεται στο βιβλίο

«ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΤΗΣ ΣΚΑΛΑΣ ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ», Έκδοση Δήμου Σουλίου, 1913.

απελευθέρωση της Ηπείρου. Συγκρότησε ανταρτικές ομάδες στον Ηπειρωτικό χώρο τις οποίες εξόπλισε με τιτάνιο αγώνα. Οι ομάδες αυτές, περί τις 60 τον αριθμό, αποτελούνταν τόσο από ντόπιο πληθυσμό όσο και από μεγάλο αριθμό εθελοντών, κυρίως Κρητών, Κυπρίων και άλλων Ελλήνων της διασποράς. Οι ομάδες αυτές έδρασαν τόσο στο κέντρο του μετώπου, στο Μπιζάνι, όσο και, κυρίως, στα πλευρά του μετώπου, με τεράστια συνεισφορά, τόσο στην απελευθέρωση του Μετσόβου, όσο και στην απελευθέρωση του Φαναρίου, της Παραμυθιάς και του βορειοηπειρωτικού χώρου, μέχρι τον Αυλώνα. Σημαίνον στέλεχος της Εταιρείας στην περιοχή μας ήταν ο τότε Μητροπολίτης Παραμυθιάς Ιερόθεος Ανθουλίδης, με το ψευδώνυμο «Χρυσοχέρης». Δραστήριο μέλος, σε συνεργασία με τον Προϊστάμενο της Διεύθυνσης Ιωαννίνων Αλέξανδρο Λιβαδέα, γνωστόν και ως «Λάϊο» στους κύκλους της Εταιρείας, προσπάθησε να δημιουργήσει πυρήνα της Εταιρείας στην Παραμυθιά. Όμως, παρορμητικός και ενθουσιώδης, με την αναγγελία της επανάστασης των Νεότουρκων το 1908, ύψωσε την ελληνική σημαία στο κωδωνοστάσιο της εκκλησίας στην Παραμυθιά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μετάθεσή του στη Σιάτιστα και την διακοπή της δραστηριότητάς του.

Το 1908, η επικράτηση της επανάστασης των Νεότουρκων και το φιλελεύθερο σύνταγμά τους αναπτέρωσε τις ελπίδες των υπόδουλων χριστιανών της Βαλκανικής για ισοπολιτεία και ανθρώπινα δικαιώματα. Όμως νωρίς οι Νεότουρκοι έδειξαν τις εθνικιστικές τους επιδιώξεις και την 30η Σεπτεμβρίου οι του 1912 τα βαλκανικά έθνη μαζί τους και η Ελλάδα, με διακοίνωσή τους στην Τουρκία διεκδίκησαν ανθρώπινα δικαιώματα για τους χριστιανικούς πληθυσμούς. Η διακοίνωση απορρίφτηκε και παρά το αρνητικό ευρωπαϊκό περιβάλλον, ένας-ένας, Βούλγαροι, Σέρβοι Μαυροβούνιοι και Έλληνες κήρυξαν τον πόλεμο κατά των Τούρκων..

Η επέλαση του Ελληνικού στρατού στο μέτωπο της Θεσσαλίας ήταν θυελλώδης. Μέσα στον Οκτώβριο απελευθερώνονται η Ελασσόνα, η Δεσκάτη, η Κοζάνη, τα Γρεβενά και οι Έλληνες στρατιώτες βρίσκονται μπροστά στη Θεσσαλονίκη, όπου εισέρχονται, θριαμβευτές, την 26η Οκτωβρίου του 1912. Στο ηπειρωτικό μέτωπο τα πράγματα εξελίχθηκαν πιο αργά. Αυτό, γιατί το στρατιωτικό σώμα που είχε διατεθεί στην Ήπειρο, και που αργότερα, τον Δεκέμβριο, συγκροτήθηκε σε μεραρχία (VIII Μεραρχία), ήταν σαφώς μικρότερο από το σύνολο των 7 μεραρχιών, που δρούσαν στο μέτωπο της Θεσσαλίας- Μακεδονίας

Την 12η Οκτωβρίου απελευθερώνεται η Φιλιπιάδα, την 21η Οκτωβρίου η Πρέβεζα και στις 26 Οκτωβρίου, μετά την νικηφόρα μάχη στα Πέντε Πηγάδια, ο Ελληνικός στρατός βρίσκεται πια στα πρόθυρα του θρυλικού, για την οχύρωσή του, Μπιζανίου. Επικεφαλής του Ελληνικού στρατού στην Ήπειρο είναι ο Στρατηγός Σαπουντζάκης.

Την χρονική αυτή στιγμή ξεκινάει ουσιαστικά ο απελευθερωτικός αγώνας και στην περιοχή μας. Ήδη, από νωρίς και με ευθύνη του Ηπειρωτικού Κομιτάτου, είχε αρχίσει ο εφοδιασμός των ανταρτικών ομάδων της περιοχής με σύγχρονο οπλισμό, κυρίως με όπλα μάνλιχερ. Δε, έλειψαν μάλιστα και τα συντροφικά μαχαιρώματα, που έφτασαν μέχρι την αλληλοεξόντωση, για την ηγεσία και τον εξοπλισμό αυτών των ομάδων. Ο Σπύρος Μουσελίμης διασώζει σχετικές πληροφορίες για ανταρτικές ομάδες του Ποπόβου.

Θα χρειαζόταν μια ολόκληρη ημερίδα για να περιγραφεί η συνδυασμένη δράση τακτικού στρατού και ανταρτικών ομάδων βήμα-βήμα, πότε μπρος-πότε πίσω, με πολύ αίμα και ιδρώτα για την απελευθέρωση αυτού του χώρου. Μια σημαντική ιδιαιτερότητα αυτού του αγώνα, ήταν ότι οι ελληνικές δυνάμεις στη γραμμή Αχέροντα, Φαναρίου, Παραμυθιάς, βρέθηκαν μπροστά σε ένα μέτωπο με συμπαγείς θύλακες μουσουλμανικών πληθυσμών, με μεγάλες εφεδρείες σε άτακτα σώματα, που πολεμούσαν φανατικά και χωρίς στρατιωτικούς κανόνες, βοηθώντας όμως αποτελεσματικότερα τις λίγες δυνάμεις του τουρκικού στρατού στην περιοχή. Τα σώματα αυτά ελέγχονταν από τους πανίσχυρους αγάδες, μεγαλοτσιφλικάδες της περιοχής, που επηρεάζονταν πια άμεσα, από την, κάθε μέρα εντεινόμενη, αλβανική προπαγάνδα. Ας παρακολουθήσουμε μέρος αυτής της επικής προσπάθειας, μέσα από τα περιεχόμενα στρατιωτικών αναφορών και εγγράφων.

Με την υπ' αριθμ. 1297/15-10-1912 διαταγή του στρατηγού Σαπουντζάκη, ανατίθεται η ευθύνη του αριστερού του μετώπου στην Ήπειρο, στον υπολοχαγό Δημήτριο Μπότσαρη, γόνο της γνωστής σουλιώτικης φάρας. Η διαταγή αυτή έχει ως εξής:

«Υπολοχαγόν Δ. Μπότσαρη-Ενταύθα. Αναθέτομεν υμίν την διοίκησιν λόχου σχηματισθέντος προς εκτέλεσιν ειδικής εντολής. Υπό τας διαταγάς σας τίθενται επίσης αι εξ εθελοντών εν τη δυτική Ηπίρω συγκροτούμεναι φάλλαγγες. Γενικώς η υφ' υμάς δύναμις θέλει χρησιμεύσει ως αριστερά πλαγιοφυλακή του στρατού απαλλάσσουσα αυτόν εκ των ατάκτων στιφών Αλβανών. Ειδικαί οδηγίαι θέλουσι δοθεί υμίν εν καιρώ. Άρτα, 15-10-12.» [3, σ. 298]

Η υπό τον Μπότσαρη στρατιωτική δύναμη έμεινε γνωστή ως Μικτό Στράτευμα Ηπείρου (ΜΗΣ). Αποτελούνταν από ένα λόχο 160 ευζώνων και από όλες τις ανταρτικές ομάδες που δρούσαν δυτικά της αμαξιτής οδού Πρεβέζης-Ιωαννίνων. Εκτός από τις ντόπιες ανταρτικές ομάδες στο Μικτό Στράτευμα προστέθηκαν και οι ομάδες των Μάνου, Αντωνίου και Μάρκου Μάντακα, Μάρκου Δεληγιαννάκη, Δαμιανάκη, Πάσχου, Παπαγιαννάκη, Σταύρου Σταυρουλάκη, Γαλιανού και Νικολάου Μπελέλη εκ Κρήτης. Ο λόχος των 160 ευζώνων διαιρούνταν σε τρεις διμοιρίες, που διοικούσαν οι έφεδροι ανθυπολοχαγοί Λεοντίου και Γρανίτσας και ο επιλοχίας Παπαδόπουλος.

Αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του και μετά τις πρώτες συγκρούσεις με τους Τσάμηδες στον Αχέροντα, ο Μπότσαρης αναχωρεί

για Παλαιοχώρι, στη Λάκκα Σούλι, από όπου, στις 24-10-12, στέλνει στο Αρχηγείο της Άρτας την ακόλουθη αναφορά.

«Εχθρικός στρατός δυνάμεως 700 περίπου ανδρών ευρίσκεται Παραμυθιά, ως αναφέρει οπλαρχηγός Καράς, διέταξα όπως καταληφθώσι Σκάλα Παραμυθιάς και άλλαι αμυντικάί θέσεις υπό 200 οπλοφόρων χωρικών. Μολονότι η εκεί παρουσία μου ήτο απαραίτητος έσπευσα να συμμορφοθώ προς διαταγήν σας διευθυνόμενος δια Βαριάδων προς Β. κλιτύς μικράς Ολύτσικας....» [3, σ. 306]

Μια μέρα μετά από Βαριάδες, την 25-10-12, ο Μπότσαρης αναφέρει, αναλυτικά πια, τα της δράσης του στη Γλυκή πριν αναχωρήσει για τη Λάκκα Σούλι.

«...Διερχόμενος εκ του χωρίου Γλυκύ, το οποίον εμάχετο κατά των Τσάμηδων, βοηθουμένων υπό 30 τακτικών, σπεύσας εις βοήθειαν των χωρικών μετά σφοδρόν πυρ ηνάγκασα τον εχθρόν να κλειστή μετά ζημιών εις Γαρδίκι. Την επόμενήν 23ην, διευθετήσας τα της επιτοπίου αμύνης, ανεχώρησα εις θέσιν μου. Τσάμηδες επετέθησαν κατά Γλυκύ εκ νέου, αλλ' εκεί είχε φθάσει το εξ 120 σώμα Παπαδιά, όπερ αμυνθέν επί τρίωρον τους ανάγκασεν εις υποχώρησιν.... Κάθοδος Τσάμηδων προς Φανάρι και συγκέντρωσις στρατού εις Παραμυθιάν με ανησυχούσιν, κρατώ δυνάμεις να αποσοβήσω ζημίας χωρίων και κάθοδον εχθρού προς Λούρον. Προς το παρόν εις Παραμυθιάν οπλαρχηγοί Καράς και Κουτούπης εργάζονται βασιζόμενοι κυρίως επί χωρικών. Όπλα δεν υπάρχουν επαρκή. Καταπεπτωκός φρόνημα χωρίων ανεπτερώθη, ανέλαβον μετά θάρρους τον αγώνα.»[3, σ. 306-307]

Αξίζει να σημειωθεί ότι αρχηγός των Τουρκικών δυνάμεων, που αντιμετώπισε ο Μπότσαρης στον Αχέροντα, ήταν ο Ταγματάρχης Τσέλιο Πιτσάρης, δισέγγονος του ομώνυμου του στρατηγού του Αλή-Πασά, και ο οποίος σκοτώθηκε στη μάχη αυτή.

Ο αγάς της Παραμυθιάς Φουάτ-Πρόνιο, με απεσταλμένο του, προειδοποιεί και απειλεί τους κατοίκους του Σουλίου για το ενδεχόμενο που θα ταχθούν στο πλευρό του Μπότσαρη.

«Πασάδες και Μουχταροδημογέροντες Κουκουλιούς Κορίστιανης και Τζαγκάρη και Γλαβίτσα άμα λάβητε την παρούσαν μου να έλθητε με τα Μπαγεράκη εις τα χέρια εις τον Οντά μου και μαζί να παρουσιασθούμαι εις το δικαστήριον να μη σας πάρη το κεφάλι αέρα και χαλάσεται καθώς είδατε το φανάρι ολόκληρον και άλλα μέρη αν ακούσητε. Σας γράφω δια το καλόν σας εάν είσθε φρόνιμοι και γνωρίζεται το καλόν. Εάν κάμητε αλλιώς θα πάθετε το ίδιον. Ημεις χριστιανοί και Τούρκοι θα έλθωμαι μαζί με την Βασιλικήν δύναμιν να σας χαλάσωμαι. Το κρίμα εις τον λαιμόν σας. Το παρόν θα διαβάζεται και θα το παίρνουν οι απέσταλμένοι πάλιν. Παραμυθία 27 8/βρίου 1912. Φουάτ Πρόνο ο Γρράφας Παπασωτήριος» [7, σ.159].

Όπως αναφέρει ο Λιβαδεύς [3,σ.106] ο αγγελιαφόρος του Φουάτ συνελήφθη και κλείστηκε στις φυλακές της Άρτας. Ο Φουάτ, μετά και από πληροφορίες, από τον γαμπρό του στα Γιάννενα, Γιαζαλή-μπέη, ότι τα πράγματα δεν πάνε καλά για την Τουρκία, άλλαξε τόνο, δηλώνοντας όπως αναφέρει ο Μπότσαρης ότι «προθύμως θα παρεδίδετο προσωπικώς εις εμέ αυτός και οι λοιποί μπέηδες εάν μετέβαινον αυτοπροσώπως.» [3,σ.106].

Η αποστολή του Μπότσαρη ήταν να υποβοηθήσει από τα αριστερά το κυρίως μέτωπο προς τα Ιωάννινα, αποτρέποντας ταυτόχρονα οποιαδήποτε κάθοδο τακτικού στρατού ή ατάκτων Τσάμηδων προς Λούρο, Φιλιπιάδα και Πρέβεζα. Έτσι ο τομέας ευθύνης του ήταν εξαιρετικά εκτεταμένος. Ξεκινούσε από τον Αχέροντα και έφτανε μέχρι τη Μανωλιάσα, την οποία δυνάμεις του αποσπάσματός του κατέλαβαν την 31-10-12, φτάνοντας σε απόσταση αναπνοής από το Μπιζάνι. Η νικηφόρα πορεία του Μπότσαρη από τη Γλυκή, μέσω της Λάκκας Σουλίου στη Μανωλιάσα, μέσα σε μια εβδομάδα, είναι εντυπωσιακή και οφείλεται στην αμέριστη στήριξή του από τις ανταρτικές ομάδες.

Το Ελληνικό Αρχηγείο θέλοντας να κατοχυρώσει τη σημαντική αυτή επιτυχία του Μικτού Στρατεύματος, ενισχύει τα προκεχωρημένα τμήματα του Μπότσαρη στην περιοχή με τον 10-15 λόχο, που εγκαταστάθηκε στους Βαριάδες. Έτσι, ενισχύεται ο κλοιός γύρω από το Μπιζάνι. Όμως, ο Μπότσαρης τραυματίζεται στο πόδι, η πληγή μολύνεται και ο ίδιος προσβάλλεται από υψηλό και επίμονο πυρετό. Αξίζει στο σημείο αυτό να παρατεθεί το από 1-11-12 έγγραφο του προς τον Επιτελάρχη του Αρχηγείου.

«Έλαβον χθές την επιστολήν σας με μεγάλην χαράν όπου βλέπω ότι δεν με λησμονείτε. Όλην την χθεσινήν ημέραν τα τμήματά μου ενισχυθέντα παρά του Μάνου εμάχοντο κατά του Τουρκικού στρατού εις Μανωλιάσσαν και Μελιγκούς. Η επιστολή σας με επληροφόρησεν ότι ο Ελληνικός στρατός θα ακινητήσῃ επί τινας ημέρας. Ως εκ τούτου πιθανόν να αποσυρθώμεν εκ Μανωλιάσσας ήτις κείται 2 ½ ώρας μακράν των Ιωαννίνων. Εσχεδιάζον να επιφέρω αιφνιδιασμόν εις οχύρωμα Αγίου Νικολάπου και να γίνω κύριος των 6 βαρέων πυροβόλων. Και πάλιν τολμώ να σας παρακαλέσω να μου στείλητε λόχον ένα με τολμηρόν λοχαγόν δια να μη χάσωμεν την Μανωλιάσσαν. Εδώ ήλθεν ο λόχος του Φιλιπόπουλου όστις ετάχθη εις 4ωρον από Μανωλιάσσας εν συνοχή προς το λοιπόν στράτευμα. Αι μακραί πορείαι και αι διαρκείς προφυλακαί εξήντησαν τους άνδρας μου. Δυστυχώς υποφέρω και εγώ. Με κατατρύχει υψηλός πυρετός διαρκής και αναπτυχθείσης φλεγμονής υπό το δεξιόν μου γόνυ παρέλυσεν όλον το δεξιόν μου πόδι. Κατέχομαι υπό φρικτών αλγηδόνων και με μεταφέρουν επί φορείου. Ευτυχώς επαρκώ εισέτι εις την αποστολήν μου. Ο αγών παντού στέφεται υπό επιτυχίας. Η κατά των Τσάμηδων άμυνα οργανώθη. Λυπούμαι όμως διότι η οικτρά κατάστασις της υγείας μου με κρατεί καρφωμένον. Προχθές συνελάβομεν 62 φορτηγά ζώα του εχθρού κατόπιν συμπλοκής.» [8, σ. 189]

Ευρισκόμενος μακριά από νευραλγικά σημεία του τομέα ευθύνης του, ο Μπότσαρης ανησυχεί για την κατάσταση σ' αυτά. Η έγνοια του για την κατάσταση στη Σκάλα της Παραμυθιάς αποτυπώνεται στην αλληλογραφία του με του οπλαρχηγούς της περιοχής της Σκάλας Καρρά και Κουτούπη, στους οποίους γράφει από τη Ζώριστα την 2-11-2 12.

«Διατάσσω όπως οργανώσητε τα χωριά της περιφέρειάς σας και διορίσητε ομαδάρχας εκείνους τους οποίους νομίζετε ικανότερους ώστε να μαζεύονται γρήγορα οι οπλοφόροι οσάκις η ανάγκη το καλεί.»
[8, σ. 193]

Εν τω μεταξύ, την 20-11-12 προωθείται στο Πόποβο ο υπολοχαγός Τεριακίδης με 80 ευζώνους, προκειμένου να συντονίσει τις εκεί ανταρτικές ομάδες των Δεληγιαννάκη, Βάρφη, Καρά, Κρομούδα και Κουτούπη και να επιχειρήσει τον έλεγχο της Σκάλας. Ο έλεγχος της Σκάλας και γενικότερα της οδού Ιωαννίνων-Παραμυθιάς κρινόταν επιτακτική γιατί « ...όσο ήτο ελευθέρα, άπαντες οι εκ του τουρκικού στρατού φυγάδες Τσάμηδες, ως και επί τούτω αποστελλόμενοι, κατήρχοντο εις Τσαμοχώρια, ενισχύοντες τας εκεί λητρικάς ορδάς.» {8, σ.9 8]

Λόγω της τραγικής επιδείνωσης της υγείας του, ο Μπότσαρης αντικαθίσταται με την υπ' αριθ. 3556/16-11-12 διαταγή, από τον αντισυνταγματάρχη του μηχανικού Χρήστο Μαλάμο, που φθάνει στο μέτωπο την 23-11-12. Μια από τις πρώτες ενέργειες του Μαλάμου ήταν η διαταγή στον Τεριακίδη για επίθεση στη Σκάλα της Παραμυθιάς. Πράγματι, ο Τεριακίδης την 26-11-12, επιτίθεται κατά του Φρουρίου της Σκάλας, στο Ελευθεροχώρι. Μετά από ολοήμερη μάχη, οι Τουρκαλβανοί κατατροπώνονται αφήνοντας στο στενό της Σκάλας, 80 νεκρούς, 40 αιχμαλώτους και μεγάλο μέρος οπλισμού. Τη μεγάλη χαρά των νικητών μετριάζει η απώλεια των πρωτοπαλλήκων του Δεληγιαννάκη, Μακαρώνα και Πατεράκη, καθώς και των γνωστών για την ανδρεία τους μαχητών Κουτούπη και Τελέλη από το Πόποβο και Τζούρτζου από τη Λαμπανίτσα.

Ο Τεριακίδης σε επιστολή του, την 1-12-12, στον οπλαρχηγό της Γλυκής, Τζώρτζη, αναφέρει.

«Καθιστώ υμίν γνωστόν ότι κατέλαβον την οχυράν θέσιν Σκάλα προχθές και περιέκλεισα την Παραμυθιάν πανταχόθεν, ώστε πρέπει πάση θυσία, άμα λήψει της παρούσης μου, να αρχίσητε πύρ εναντίον Παραμυθιάς, ώστε να θέσωμεν τον εχθρόν μεταξύ δύο πυρών...» [3, σ. 332]

Ο οπλαρχηγός Τζώρτζης-Ζαχαράκης, ενισχυμένος με Κρήτες και ντόπιες ανταρτικές δυνάμεις, περνάει, την 1-12-12, τον Αχέροντα και καταλαμβάνει την Ποταμιά και το Γλυκύ. Οι Τσάμηδες, ενισχυμένοι με τακτικό τουρκικό στρατό εξορμούν από την Χόϊκα και, μετά σφοδρές συγκρούσεις, ανακαταλαμβάνουν την 12-12-12 τη Γλυκή. Ταυτόχρονα, οι Τούρκοι συγκεντρώνουν στρατό στη Μοσπίνα των Γραμμενοχωρίων, με στόχο τον έλεγχο της επικοινωνίας Ιωαννίνων-Παραμυθιάς. Ο Μαλάμος, από τους Μπαουσιούς, αντιλαμβάνεται τον

κίνδυνο, αλλά δεν προλαβαίνει να αντιδράσει. Η αγωνία του για την τύχη της Σκάλας είναι έκδηλη σε έγγραφό του, της 24-12-12, από τους Μπαουσιούς προς το αρχηγείο, στη Φιλιπιάδα.

«... Σήμερα ακούγονται κανονιοβολισμοί εις Σκάλαν Παραμυθιάς Σπαρτίτση αδύνατον επιτηρώ καθόσον απέχει 8 ώρας εντεύθεν.» [3, σ. 341]

Οι Τούρκοι με σφοδρή αντεπίθεση και με ισχυρή υποστήριξη πυροβολικού, ανακαταλαμβάνουν τη Σκάλα στις 24-12-12. Ο Τεριακίδης, τραυματισμένος και αυτός στη μάχη, αναφέρει την 27-12-12, με λιτό και δραματικό τρόπο, σχετικά, στον Μαλάμο, από το Πετούσι, όπου είχε υποχωρήσει.

«Λαμβάνω την τιμήν να αναφέρω ότι την 24ην τρέχοντος εχθρικός στρατός δυνάμεως 3 ταγμάτων μετά 500 ατάκτων, ερχόμενος εκ της οδού Φιλιατών Παραμυθιάς, μας επετέθη κατά του δεξιού πλευρού, όπερ κατείχε το χωρίον Σέλιανη, υποστηριζόμενον υπό του οπλαρχηγού Μάρκου Δεληγιαννάκη μετά 30 ανδρών, Σπύρου Κρομμύδα μετά 70 ανδρών και χωρικών των περίξ χωρίων Σέλιανη, Λαμπανίτσα, Σαλονίκη και περί τους 10 Ποποβιτών. Ώρα ενάρξεως μάχης 7,30 π.μ. δια του εχθρικού πυροβολικού. Αντιληφθέντες την πρόθεσιν του εχθρού ότι δια της θέσεως ταύτης προσπαθεί να κυκλώση και να εκπορθήση ημάς, απέστειλα το πλείστον της υπ' εμέ δυνάμεως 40 ανδρών, προς ενίσχυσιν του χωρίου. Ώρα 10,30 πρωίας η μάχη εξακολουθεί λυσσώδης εξ όλων των σημείων της Σκάλας. Σώμα Δεληγιαννάκη υπεχώρησεν πρώτον, εχθρός πυρπολεί χωρίον.

Την στιγμήν ταύτην έφθασε το προς ενίσχυσιν αποσταλέν απόσπασμα 100 ανδρών υπό τον λοχίαν Σπηλιώτην, απεστάλη το πλείστον εις Σέλιανη, αλλά ήτο αργά, διότι ο εχθρός είχε ήδη καταλάβει τα επίκαιρα σημεία και κανονίσει το υψόμετρον, έβαλε καθ' ημών δι' εκρηκτικών οβίδων εκρηγνυομένων άνωθεν των προχωμάτων μας. Ούτω οβίς τηλεβόλου εκραγείσα εντός του φρουρίου της Σκάλας κατέστρεψεν αυτό, έτεροι οβίδες πεσούσαι επί των ενωμοτιών των δεκανέων Καστρινάκη, Ποδαρήτη, Δασκαλοπούλου, Παπαγεωργίου, εξετόπισαν αυτάς, τραυματισθέντων δια λίθων πολλών στρατιωτών. Ώρα 13, ο εχθρός επωφελούμενος της υπεροχής του πυροβολικού του, ήρχισε προχωρών δι' αλμάτων και καταλαβών τα περίξ ημών υψώματα, δεικνύει προφανή πρόθεσιν να μας κυκλώση και αποκόψη την υποχώρησίν μας. Δεδομένου ότι, εκτός των γνωστών εθελοντικών σωμάτων, το απόσπασμα απετελείτο εξ 80 ανδρών, αλλά και κατά την μάχην διέθετεν μόνο 65 τυφέκια, της προς ενίσχυσιν ημών αποσταλείσης δυνάμεως, αφικνουμένης λίαν αργά, αλλά και ίνα μη προφανώς αιχμαλωτισθώμεν, διέταξα υποχώρησιν προς το χωρίον Πόποβον, συμφώνως διαταγή ημών.» [3, σ. 342]

Μετά την ανακατάληψη της Σκάλας και της Γλυκής από του Τούρκους, είναι πια ορατός ο κίνδυνος καθόδου αυτών νοτιότερα του Αχέροντα, προς τη Φιλιπιάδα. Επιπλέον, ένα στοιχείο που δυσχεραίνει πολύ τις επιχειρήσεις στον κάμπο της Παραμυθιάς είναι οι ανεξάντλητες εφεδρείες των Οθωμανών σε σώματα ατάκτων. Ένα μέρος αυτών προέρχεται από λιποτάκτες Τσάμηδες του στρατού των

Ιωαννίνων, που κατεβαίνουν στα χωριά τους για να προστατεύσουν τα σπίτια τους. Οι υπόλοιποι, και περισσότεροι, κατέρχονται στο μέτωπο του Φαναρίου από την περιοχή Φιλιατών και το Δέλβινο. Έτσι, το Αρχηγείο αποφασίζει την ενίσχυση του μετώπου στο σημείο αυτό, μεταφέροντας, από το δεξιό του μέτωπο, την ταξιαρχία του αντισυνταγματάρχη Ηπίτη, με 5 πυροβόλα. Παράλληλα ενισχύεται το δεξιό άκρο του μετώπου του Αχέροντα προς το Σούλι και τον Κορύλα, με τμήματα πεζικού υπό τους αξιωματικούς Τζούρα και Τρυπογιώργο.

Την 31-12-12 ο Σαπουντζάκης εκδίδει, την 31-12-12, την παρακάτω διαταγή:

«Οπλαρχηγούς χωρίων Σέλιανη, Ελευθεροχωρίου, Ποπόβου, Βερνίκου, Σαλονίκα, Παλαιοχωρίου και Σκάπιτα.

Γνωρίζομεν εις πάντας υμάς, ότι ανεξάρτητον σώμα συνταγματάρχου Ηπίτη μετά 5 πυροβόλων, βαδίζει προς κατάληψιν της Παραμυθιάς και εκδίωξιν του εχθρού από της εντεύθεν του Καλαμά χώρας. Συνεπώς παραγγέλω εις όλους υμάς με όλους τους οπλοφόρους, ους δόνασθε να διαθέσητε, να ενισχύσητε τας προσπαθείας του στρατού και να εκτελέσητε τας διαταγάς του συνταγματάρχου Ηπίτου. Φιλιπιάς 31-12-12, Σαπουντζάκης». [3, σ. 343]

Ακολουθούν δύο επιθέσεις του ελληνικού στρατού εναντίον του Μπιζανίου στις 7 και 11 Ιανουαρίου, που αποτυγχάνουν και οι δύο. Ο βαρύτετος χειμώνας, με θερμοκρασίες 15 βαθμούς υπό το μηδέν, ήταν ένας πολύ σημαντικός συντελεστής αυτών των αποτυχιών. Ο Στρατηγός Σαπουντζάκης αντικαθίσταται την 15-1-13 από τον Διάδοχο Κωνσταντίνο, ο οποίος αρχίζει να προετοιμάζει, πλέον, την τελική νικηφόρο επίθεση.

Λόγω αυτών των γεγονότων και των δυσμενέστατων καιρικών συνθηκών, οι δραστηριότητες του μετώπου και στην περιοχή μας περιορίστηκαν σημαντικά. Οι λιποταξίες από τον τουρκικό στρατό, ιδιαίτερα των Αλβανών και των Τσάμηδων, δημιουργούν προβληματισμό στην ελληνική πλευρά. Γράφει σχετικά ο Μαλάμος προς το Αρχηγείο, από τους Μπαουσιούς την 14-1-13.

«Πληροφορούμαι εκ Σκάλας ότι εις Παραμυθιάν και πέριξ συνεκεντρώθηκαν τακτικοί 5000 και 3000 άτακτοι, οι τακτικοί πληροφορούμαι είναι φυγάδες του εν Ιωαννίνοις στρατού. Επίσης πληροφορούμαι ότι άπαντες σχεδόν οι εκ Τσαμουργιάς και πλείστοι Αλβανοί ελιποτάκτησαν την παρελθούσαν εβδομάδα. Επομένως ηρεύνησα μη δια του τεχνάσματος της λιποταξίας συγκεντρούνται εις Παραμυθιάν προς εκτέλεσιν σχεδίου του Αρχηγείου των, αλλά όλαι αι πληροφορίες βεβαιούν ότι η φυγή αυθόρμητος λόγω κακουχιών και προς προστασίαν των οικογενειών των. Υποθέτω ότι εάν τηρηθή άμυνα επί της αριστεράς όχθης Αχέροντος, δεν θα κινηθώσιν...» [3, σ. 353]

Την ίδια στιγμή, ο Ηπίτης προσπαθεί να ελέγξει την περί τον Αχέροντα περιοχή, μέχρι και το Γαρδίκι. Οι Τσάμηδες αντιστέκονται σθεναρά προκαλώντας με αντεπιθέσεις τους πλήγματα, κυρίως στα εθελοντικά σώματα που προπορεύονται του τακτικού στρατού. Γράφει ο Ηπίτης προς το Αρχηγείο, από τη

Νεμίτσα, όπου βρίσκεται την 13-1-13, σχετικά με την κατάσταση αριστερά του Αχέροντα.

«Κατέχων χωρίον Γαρδίκι, εξ ου εξετόπισα εχθρόν, επληροφορήθην ότι ούτος έβαιεν εις το προ εμού χωρίον (Δραγουμί) Δράγανι, ένθα ευρίσκειται ο οπλαρχηγός Βάρφης μετά 20 ανδρών, οι οπλαρχηγοί Κώστα Τζώρτζης Ζαχαράκης μετά 100 ανδρών οπλισμένων κατά το ήμισυ με ΜΑΝΛΙΧΕΡ και των λοιπών με ΜΑΟΥΖΕΡ και ΓΚΡΑ και οι Κρήτες Γύπαρης και Σκουνητής με 50 άνδρες. Οι χωρικοί αναβιβάζουσι τον προελαύνοντα εχθρόν εις 1000-1800 μετά 2 πυροβόλων και 2 μυδραλιοβόλων. Προσβληθέντων των εθελοντικών σωμάτων και φονευθέντος του οπλαρχηγού Ζαχαράκη, πληγωθέντων δε Γύπαρη και Βάρφη ελαφρώς, τα τμήματά των υπεχώρησαν ατάκτως εις Γαρδίκιον.» [3, σ. 354)

Την κινητικότητα στον κάμπο της Παραμυθιάς επισημαίνει και ο Ταγματάρχης Τζούρας από το Σέλωμα του Ποπόβου την 17-1-13, γράφοντας προς το Αρχηγείο:

«Εχθρός δεικνύει τάσεις καταλάβη Χοΐκαν, Γλοκύ και Ζαβρούχον. Το Πετούσι κατέχεται υπό στρατού και οπλαρχηγού Κρομύδα, άτινα εξασφαλίζουν τα νότια και το αριστερόν του Μαλάμου.» [3, σ. 355]

Ενώ αυτά συμβαίνουν κοντά στην Παραμυθιά, ο Μαλάμος, από τους Βαριάδες, αναλαμβάνει και εκτελεί με απόλυτη επιτυχία την καταστροφή των αλευρόμυλων της Βελτίστας, επιφέροντας καίριο πλήγμα στον επισιτισμό του τουρκικού στρατού των Ιωαννίνων. Η επιχείρηση εκτελείται με την συνδρομή των οπλαρχηγών Κρομμύδα και Κολοβού και τη συμμετοχή του ανθυπολοχαγού Γρανίτσα. Ταυτόχρονα, ο Κρομμύδας αποκρούει με επιτυχία, την 15-1-13, στο Σουλόπουλο δύναμη 800 Τούρκων αποκλείοντας την επικοινωνία των Ιωαννίνων με Φιλιάτες. Ο κλοιός των Ιωαννίνων γίνεται πλέον ασφυκτικός.

Την 18η Φεβρουαρίου ο Κωνσταντίνος τηλεγραφεί από τη Φιλιπιάδα στον Ηπίτη:

“Αύριον 19ην αρχίζω γενικήν επίθεσιν κατά Ιωαννίνων. Κυρία επίθεσις διενεργηθήσεται την 20ην. Λάβετε μέτρα σας κατά πάσης εκ Παραμυθιάς εχθρικής ενεργείας. Εστέ έτοιμος δι ενδεχομένην προέλασίν σας.”

Την 21 Φεβρουαρίου ο ελληνικός στρατός μπαίνει θριαμβευτικά στα Γιάννενα, Την νύχτα της ίδιας μέρας ο τουρκικός στρατός υποχωρεί από τη Σκάλα, την Παραμυθιά, και τα σημεία του κάμπου, που κατείχε και διαφεύγει προς την Αλβανία. Την επομένη, 22-2-13, αντιπροσωπεία Παραμυθιωτών, με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Παραμυθιάς, τον Δήμαρχο, μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου και άλλους Μουσουλμάνους Προκρίτους, σπεύδει στο Φανάρι να δηλώσει υπόταγή στον Ηπίτη. Να, πως περιγράφει τα πράγματα, ο ίδιος ο Ηπίτης, με τηλεγράφημά του, την ίδια μέρα, στον Διάδοχο Κωνσταντίνο, από το τηλεγραφείο του Λούρου.

«Αξιωματικοί υπαξιωματικοί και στρατιώται συγχαίρουν δαφνοστεφή διάδοχον δι άλωσιν Ιωαννίνων, την Σήμερον 10 π.μ. αφίχθη ενταύθα Μητροπολίτης Παραμυθιάς μετά Δημάρχου δημοτικών συμβούλων και προκρίτων Οθωμανών δηλώσαντες υποταγήν. Αύριον πρωΐαν θα βαδίσω ίνα εισέλθω εις Παραμυθίαν. Διέταξα τα τα τμήματα Τρυπογιώργου, Τζούρα και Ταβουλαρίδου μετά υπολοχαγού Πάναρου ίνα βαδίσουν εις Σκάλαν Παραμυθίας οπόθεν θα αναμείνωσιν την άφιξίν μου εις Παραμυθίαν ίνα εισέλθωσιν εις την πόλιν.» [2]

Την 23-2-13 η Παραμυθιά υποδέχεται με κωδωνοκρουσίες, επευφημίες και ζητωγραφές τον Ηπίτη, που μπαίνει από τη νότια είσοδο ελευθερωτής στη μικρή πολιτεία. Ταυτόχρονα, εισέρχονται από τη βόρεια είσοδο, από την πολύπαθη Σκάλα, τα τμήματα των αξιωματικών που αναφέρονται στο τηλεγράφημα. Μαζί και τα ανταρτικά τμήματα που τόσο αίμα και ιδρώτα προσφέρανε στον αγώνα. Ο Φουάτ Πρόνιο, αφού δεν τόφερε η μοίρα να παραδοθεί *«ένας Πρόνιος (αυτός) εις έναν Μπότσαρη»* [8, σ. 326], όπως εδήλωνε πως ήταν η επιθυμία του, αρκέστηκε να δηλώσει τη νομιμοφροσύνη του στον Ηπίτη. Να πως περιγράφει ο Διάδοχος Κωνσταντίνος, σε τηλεγράφημά του της 24-2-13 από τα Ιωάννινα προς το Υπουργείο Στρατιωτικών, την απελευθέρωση της Παραμυθιάς.

«Λαμβάνω την τιμήν να σας ανακοινώσω, ότι ο αντισυνταγματάρχης του πυροβολικού κ. Ηπίτης εισήλθε το Σάββατο την 1 μ.μ. εις την Παραμυθίαν μετά δύο ταγμάτων πεζικού, ενός λόχου και δύο ουλαμών πυροβολικού και ιππικού. Αι υπόλοιποι δυνάμεις θ' αφιχθούν δια της Σκάλας της Παραμυθιάς. Αμέσως ετελέσθη δοξολογία. Ο Μητροπολίτης Νεόφυτος ιερούργησε και εξεφώνησε συγκινητικόν λόγον. Ο ενθουσιασμός του λαού είναι μέγας. Ήρχισεν αμέσως η περισυλλογή των όπλων. Επίκειται η κατάληψις του Μαργαριτίου.» [2]

Την ίδια μέρα, λόχος της ταξιαρχίας Ηπίτη, υπό τον Λευκάδιο Ανθυπολοχαγό Άγγελο Φέτση, μπαίνει στην Πάργα και παραλαμβάνει από τον τότε Τούρκο διοικητή Τζελιάμ Μουλιαζίμη τα κλειδιά της πύλης του κάστρου της Πάργας. Οι Φιλιάτες απελευθερώθηκαν τρεις μέρες μετά.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), "Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο 1912", Αθήνα, 1992.
2. ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), "Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913)", Αθήνα, 1987.
3. Αλεξάνδρου Δ. Λιβαδέως, Το Ηπειρωτικόν Κομιτάτον, Αθήνα 1984.
4. Σπύρου Μουσελίμη, Ιστορικοί περίπατοι ανά τη Θεσπρωτία, Γ' έκδοση, Γιάννινα 1997.

5. Σπύρου Μουσελίμη, Το Πόποβο, Β' έκδοση, Γιάννινα 2001.
6. Σταύρου Παπαμώκου, Η Σέλλιανη. Χθές και σήμερα, Αθήνα 1997.
7. Δ. Σαλαμάγκα, Καθώς χάραξε η λευτεριά, Γιάννινα 1963.
8. Κ. Δ. Στεργιόπουλου, Το Μικτόν Ηπειρωτικόν Στράτευμα κατά την ελευθέρωσιν της Ηπείρου Οκτώβριος –Νοέμβριος 1912), Αθήναι 1968.

.....
*Η ανωτέρω ιστορική εργασία προέρχεται αυτούσια από τον διακεκριμένο συμπατριώτη μας καθηγητή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Παναγιώτη Τσαμάτο, τον οποίο ευχαριστούμε θερμά.
Επιτρέπεται η μερική ή η ολική αναδημοσίευση της εργασίας μόνο μετά από αναφορά της ιστοσελίδας και του συγγραφέα.*

*Αναδημοσίευση από την Πανεπειρωτική Ομοσπονδία Ευρώπης.
Θωμάς Στ. Γκίνης Σεπτέμβριος 2015*